

Роля краєзнавства в справі вивчення продукційних сил величезна. Планово-державне будівництво, науково-дослідча праця й краєзнавчий рух,— це ті основні чинники, що складають формулу організації вивчення продукційних сил. Заходи планових органів, якщо вони не спиратимуться на громадський краєзнавчий рух і не використовуватимуть здобутків науки, матимуть невеликий успіх. Тому на майбутніх конференціях і в підготовчій до їх роботі як-раз і буде звернуто велику увагу на розв'язання питання контакту й погодженості роботи планових установ з науково-дослідчими й краєзнавчими установами та організаціями.

Краєзнавчі організації мусять пам'ятати, що на них радянською владою й радянським суспільством покладається велика надія що до беспосередньої, активної й продуктивної участі в справі вивчення продукційних сил Союзу, відновлення, реконструкції та індустриалізації нашого народного господарства.

Дм. Зайдев.

Краєзнавство і шкільний програм.

На тему „краєзнавство і учитель“, „краєзнавство в школі“ та ін. написано вже чимало. Ще більше говорено про це на різних конференціях та з'їздах, починаючи від районових і до всеспілкових. Над „краєзнавством“ сидить що-вечора наш масовий шкільний робітник і у великому місті, і на далекому хуторі, підготовлюючи свою роботу в школі на завтра.

Проте, до цього часу в цьому питанні багато ще є неясностей та плутанини. Головна причина цієї плутанини полягає в тому, що змішалися два питання: роля учителя, як краєзнавця-громадянина, і краєзнавча робота учителя в школі, як основа шкільної роботи.

Ми не будемо вже зупинятися на першому і з'ясовувати ролю учительства в справі вивчення місцевого краю. Ще за тих часів, відколи почали виникати в старій Росії різні місцеві наукові товариства, учительство зайняло в них поважне місце і займає його до цього часу. Навіть більше,—учитель, як часто-густо єдина культурна сила нашого села, вже усвідомив себе на цій роботі і зробився головним організатором і практичним робітником на полі сучасного краєзнавства.

Нас цікавить друге питання — краєзнавча робота в школі. Тут у нас до цього часу багато незрозумілого і непогодженого і, що найгірше, ще так багато абстракції.

З одного боку педагогіка, використовуючи всі дані фізіологічного та соціологічного порядку, які були в її розпорядженні, з'ясувала краєзнавчу основу та її необхідність для нашої школи. Теоретичні міркування знайшли собі втілення у відомих програмах ГУС'а, де в основу шкільної роботи було покладено вивчення трудової діяльності місцевого населення у відповідному місцевому оточенні природному та соціальному. Закріплена програмами краєзнавча основа шкільної роботи була передана

в масу учительства і прийнята нею. Велику роль в популяризації її відограла перепідготовка та праця в самоосвітніх учительських гуртках. Ми спостерігаємо, що гасло, виголошене Н. К. Крупською на одній з конференцій, а саме: „підготовка краєзнавча повинна стояти в справі підготовки учительства на першому місці“,— знайшло собі широкий відгук і спроби переведення в життя. Нарешті, де-які заходи було вжито й нашою Наркомосвітою за-для того, щоб підготовити студенство педагогічних вузів до переведення шкільної роботи на краєзнавчій основі.

Але тут наступає той момент, коли справа виявляє свою другу сторону, коли краєзнавство в школі, разом з програмами, учителем і дітьми опиняється у тому трагічному становищі, яке ми спостерігаємо скрізь, коли більшість наших шкіл.

Програми, за-для того, щоби забезпечити краєзнавчу основу шкільної роботі і певну долю ініціативи творчості з боку учителя, подаються дуже короткими, схематичними. Вступна стаття до програмів пропонує учителеві „заповнити схему програмів місцевим матеріалом“. Тут і повстають перед учителем два основних питання: як заповнювати ці програми місцевим матеріалом і як потім користуватися ними в школі.

Ці два питання біжуchoї щоденної роботи учителя ще остаточно не розв'язані для масового робітника. Зайвим доказом цьому може послужити стаття, що її надруковано недавно в „Ізвестіях ЦБК“, № 10, 1926 р.

Життя вимагає того, щоби допомогти масовому учительству найшвидче розв'язати обидва питання. Першого з них ми спробуємо торкнутися зараз. Робота по складанню програмів, „розгортання комплексів“, як прийнято у нас висловлюватися, примушує учителя здебільшого думати над тим, як планувати комплекс (себ-то, матеріал) і де цей матеріал здобути. Планування матеріалу передбачає в першу чергу з'ясування обсягу того матеріалу, що його треба вкласти в схему Порадника; обсяг треба мислити в розумінні територіальному і кількосному. В практичній щоденній роботі учителя часто-густо можна зустрінути або величезне нагромадження матеріалу, або занадто обмежену кількість фактів, явищ і вправ. В одніх випадках, в підтемі „наша кооперація“, відправляючись від тих продуктів, що продаються в місцевій кооперативній крамниці, учитель сягає до роцдельських кооператорів у один бік і до кави, фінікових пальм, кокосових горіхів і, нарешті, до тих крабів, що лазять по стовбурах пальм за цими горіхами (бо відповідний малюнок він бачив випадково у старому ілюстрованому журналі) — у другий. В іншому випадку матеріал не виходить за межі чотирьох стін кооперативної крамниці та коліру даху її. По-за кількістю матеріалу, в подібній темі змішується без усякої системи й район села, й Великобританські острови, й південна Азія, й своя округа і т. ин.

Отже першим завданням учителя буде з'ясувати межі того поняття, яке звязане з темами або комплексами: „наша кооперація“, „охорона нашого здоров'я“, „осінні роботи на селі“, „свійські тваринні“ та ін. Щоби зробити це правильно, треба орієнтуватися не тільки на вік і розвиток дітей, але й на місце даної теми в загальному чотирьохріч-

ному програмі. Спостерігаючи розгортання комплексу, можна часто-густо зустрінути ту помилку, коли учитель бере тему, як саму, окрему, в лішому випадкові, як тему в межах тем одного лише свого року навчання. Конче потрібно, приступаючи до роботи і обмірковуючи матеріял, заглянути не тільки у решту комплексів даного року, але й до всіх наступних років. Лише тоді ясно визначаться межі тих районів, які потрібно охопити даною темою. Чи це буде тема, що торкатиметься лише сільського кооперативу й лише намітить зв'язок з кооперацією округи; чи це буде тема, яка від вивчення місцевого сільського кооперативу мусить довести дітей до розуміння місця кооперації в справі будування соціалістичного життя в радянських республіках; чи, нарешті, виходячи від продуктів місцевої крамниці доведеться справді через наші бурякові плантації заглянути і до чайних плантацій Ост-Індії і до місць, де збирають і уживають кокосові горіхи, себ-то поширити зір дитини до меж всього світу.

Визначення точних територіальних меж веде за собою й визначення тої суми об'єктів, явищ і трудових звичок, які в натурі розміщаються в цих межах і підлягають вивченню в даній темі. Тут буде ясним, чи при даній темі торкатися батьків кооперативного руху на світанку його зародження, чи цей матеріял піде далі, через рік, два, а поки що слід обмежитися вивченням особливостей даної кооперативної організації, напр., крамниці і порівняти її з приватною і т. ін. Тоді буде видко, чи торкатися тепер-же кокосових пальм і крабів, чи черга дійде до них потім, а може останніх і зовсім не доведеться торкатися.

Спроби вказати конкретно цей розподіл матеріялу по роках навчання ми знаходимо в невеликій книжці Б. В. Ігнатьєва „Краеведение и школа“, а також на де-яких зразкових програмах, складених досвідно-показовими установами. Але, на нашу думку, це питання вимагає ще більшої конкретизації.

Без такого підходу буде забігання вперед, непотрібне повторення старого, а це, пригадаємо, особливо часто мало місце в перші роки практики комплексової системи в школі, і в загальному чотирьохрічному комплексі.— надмірна деталізація одної групи явищ і об'єктів і проблі, пропуски в другій.

Точне визначення обсягу матеріялу в розумінні територіальному і кількісному допомагатиме одночасно і знайденню доцільних методів роботи з дітьми. Учитель, який до цього часу переводить так звані „словесні“ або „сидячі“ комплекси, у якого, за винятком математики, „бесіди“ та „розмови“ займають 90 відсотків усього часу, цей учитель, проробивши вказану вище роботу, мимоволі підійде до методів більше активних.

Слідом за плануванням, виникає потреба у відшуканні того матеріялу, який за загальною схемою треба вмістити в розгорнутий план комплексу, а потім і проробити с дітьми. Цей матеріял можна розподілити на дві групи: частину його учитель мусить розшукати і підготувати ще до початку роботи, під час самого складання робочого плану,

другу частину будуть здобувати в процесі роботи самі діти, під керуванням учителя. Оскільки ми торкаємося зараз лише підготовки учителя до роботи, для нас більший інтерес має матеріал першої групи. Джерел для здобування матеріалу учитель має два: в лішому випадкові—книжка й оточення, в гіршому саме оточення. Книжка є необхідна учителеві тоді, коли треба матеріал підібрати відносно всього світу окремих держав, радянських республік. В деяких округах краєзнавчі організації забезпечили шкільного робітника літературою що до своєї округи. Так, Вінницьке, Кам'янецьке, Миколаївське і почасти Волинське учительство має змогу при підготовці користуватися уже літературними даними про свою округу. Матеріал, що торкається інших округ, окремих районів та сел і міст, доводиться завсіди здобувати самому не сподіваючись на літературні дані. Їх дуже мало і до того ж вони розкидані по різних періодичних виданнях і мало приступні для масового робітника. Як видно, головним джерелом буде не книжка, а саме оточення. Тому, учитель, працюючи над програмами, наперед повинен розмежувати дані, які треба взяти з літератури, й головну увагу звернути на дані, які доведеться шукати навколо.

В першу чергу треба знайти такі матеріали, які потрібні за для того, щоби допомогти учителеві взагалі орієнтуватися в темі й надати роботі правильний напрямок.

Прикладом може служити підготовка під теми „шкідники наших садків і городів“. В залежності від місцевих умов, які можна пізнати лише тут на місці, а не з літератури, ця підтема може мати два варіанти. Коли район культурний, що-року веде успішну боротьбу з шкідниками, увагу дітей доведеться звернути не тільки на саміх шкідників, їхню шкоду, але й на засоби боротьби, на досконале вивчення їх, може на практичне ознайомлення з виготовленням різних кілець або розчинів, нарешті на перевірку впливів різних засобів боротьби на комах в залежності від різної погоди, різних стадій та ін. Але, коли даний район мало культурний, коли в ньому не знайдеться ні одного приладу для обрізування і т. ін., зазначена проробка підтеми має меншу цінність, бо доведеться лише „говорити“ про все це, проробити „словесно“.

Проте, великої педагогічної, а разом з тим і громадсько-корисної цінності набуває в останніх умовах проробка підтеми в іншому напрямку: обслідування садків, виявлення головних шкідників, вивчення біології їх, підрахунок шкоди, що наносять вони що-року селу, підрахунок того, що можна було б зробити для громади корисного на ту суму, яка гине що-року, здобування засобів для боротьби, нарешті, організація боротьби з шкідниками в шкільному садку, або у одного з батьків, що підпав уже під вплив шкільного колективу.

Цей приклад яскраво вказує на те, що учителеві потрібно добре знати життя свого села або району, щоби досягти найбільшого успіху в своїй роботі не тільки з боку педагогічного, але і з погляду на культурну роль трудової школи на селі.

Завсігди є потреба у відомостях і іншого характеру, яких вимагає вже саме переведення педпроцесу, але треба підготувати їх зарані. До них належать ті чи інші дані, напр., про кількість населення в районі, про головні галузі кустарної промисловості району, про поширення тих чи інших хвороб в районі і т. ін. Одні з цих відомостей доведеться використати при складанні задач, інші при виборі прикладів для граматичних правил і т. ін. Інші треба мати для того, щоби перевіряти наслідки роботи самих дітей, або для належного керування під час дитячих досліджень.

Підготовляючи матеріял, відшукуючи його в оточенні, учитель повинен вияснити всі джерела, які він може використати. В додаток до власної здатності і звички учителя уважно приглядатися до оточення і розбиратися в ньому, можна вказати на сільраду, громадські організації, агронома, лікаря, жінорганізатора, уповноваженого по дитруху, старих мешканців села і ін. Поїздки до району дають змогу використати відповідні установи і осіб в районі, а також опорну семірічку. Учитель повинен звикнути листуватися з окреметдкомом, місцевим краєзнавчим товариством, довідковим бюро при Будинку Освіти, при педагогічних часописах.

Підкреслюючи потребу ґрунтовної і чіткої підготовки програмів, ми мусимо вказати ще на такі заходи в цій справі.

Під час розгортання комплексу учитель мусить робити помітки про справочний книжковий матеріял. Ці помітки, зібрани потім відповідними організаціями, як окреметдкомами, культосвітніми комісіями окрфілій спілки, Будинками освіти і ін., мусять, нарешті, визначити зміст тої мінімальної педагогічної і загально-освітньої бібліотечки, яка потрібна дляожної школи, і без якої неможлива нормальна робота за комплексовою системою. Разом з тим, учитель повинен подбати і про те, щоби при даній школі зберігався весь матеріял, який він здобув при підготовці до роботи, або вже під час самої роботи. Недавно одним з авторів в педагогічній літературі було порушене питання про „шкільний літопис“. Гадаємо, що поруч з таким літописом у кожній школі мусить бути зшиток, або краще папка, де зберігатимуться указані матеріали. Особливість цих матеріалів — служити не стільки загальній краєзнавчій справі і не для передачи окреметдкомам у вигляді сирого матеріалу (можна і для цього використати їх в копіях), скільки бути основою для майбутньої роботи і даного учителя і його можливих наступників, основою для складання планів роботи для даної школи в даних умовах.

Отже, уважна робота над програмами і ретельна підготовка матеріалу до них є передумовою до переходу шкільної роботи на краєзнавчу основу. Над деталізацією цієї справи і організацією постійного відповідного інструктажу масового шкільного робітника повинні поробити окреметдкоми під загальним керуванням Наукпредкуму.